

KİMYANIN TƏDRİSİNDƏ MÜASİR YANAŞMALAR

Aysəba Məmmədova,

kimya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

ADPU

E-mail: aysaba_mammadova@yahoo.com

Gülzar Şadlinskaya,

kimya üzrə fəlsəfə doktoru, baş müəllim

ADPU

E-mail: gulzar.sadlinskaya@mailru

Rəyçilər: *dos. M. Fərəcov,*

dos. A. Əliyev

Açar sözlər: *təhsil, kurikulum, strategiya, müasir dərs, məzmun standartları*

Ключевые слова: *образование, курикулум, стратегия, современное обучение, содержательные стандарты*

Key words: *education, curriculum, strategy, modern learning, content standards*

Azərbaycan müstəqillik qazandıqdan sonra təhsildə yenidənqurma işləri aparılmağa və demokratik ölkənin prinsiplərinə uyğun müasir tələblərə cavab verən yeni məzmunlu təhsil sistemi yaradılmağa başlandı. Təhsilin məzmununda edilən dəyişikliklər Kurikulum islahatı adı altında aparılır, yeni fənn kurikulumları tədrisdə tətbiq edilir [1].

Ölkəmizdə təhsilin inkişafı istiqamətində həyata keçirilən mühüm tədbirlərdən biri də “Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasına uyğun olaraq Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2013-cü il 24 oktyabr tarixli Sərəncamı ilə təsdiq olunmuş “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası” sənədinin qəbul olunmasıdır [2, 3].

Strategiyada keyfiyyət nəticələri və əhəmiyyətliyinə görə dünya ölkələri sırasında aparıcı mövqe tutan, səriştəli müəllim və təhsil menecerlərinə, qabaqcıl texnologiyalara əsaslanan infrastruktura malik təhsil sisteminin yaradılması üçün beş strateji istiqamətlərdə geniş miqyaslı tədbirlər nəzərdə tutulur. Təhsil iştirakçıları da öz fəaliyyətlərini nəzərdə tutulan məsələlərin həlli istiqamətində müəyyənləşdirməlidirlər.

Məqalədə Strategiyanın hədəflərinə uyğun olaraq məsuliyyətini dərk edən, demokratiya prinsiplərinə və xalqının milli ənənələrinə, insan hüquq və azadlıqlarına hörmət edən, azərbaycançılıq ideyalarına sadıq olan, müstəqil və yaradıcı düşünən vətəndaş və şəxsiyyətin yetişdirilməsində bilavasitə rol oynayan müasir müəllim və hazırkı dövrdə mətbuatda müzakirə mövzusunda çevrilən müasir dərslə bağlı fikirlərimizi kimya fənninin tədrisi üzrə bildirmək istəyirik.

Təlimin əsas təşkilat forması olan dərslərin müasir tələblər səviyyəsində qurulması üçün ümumi olaraq aşağıdakı vacib amilləri göstərmək olar.

Kimya fənni kurikulumunun məzmununu dərinlən bilən müəllimin olması.

1. Müasir təlim texnologiyalarından elmi və metodiki cəhətdən yüksək səviyyədə istifadə edilməsi. Şagirdlərin müstəqil olaraq bilik qazanmaları üçün mehribançılığa, qarşılıqlı hörmətə əsaslanan, azad və rahat şəraitli işgüzar təlim mühitinin yaradılması.

2. Reaktiv, avadanlıq və təlimin müasir texniki vasitələri ilə təchiz olunmuş kimya laboratoriyasının olması.

3. Valideyn və müəllimin birgə səyi nəticəsində bütün fənlərə, eləcə də kimya fənninə həvəsi, marağı olan, əməkdaşlıq etməyi, qarşılıqlı hörmət və etik normalara uyğun davranışla ünsiyyət qurmağı bacaran şagird kollektivinin formalaşdırılması.

4. Kurikuluma əsaslanan, Azərbaycan şəraitində istifadə oluna bilən, təfəkkür məktəbinin ehtiyac və tələblərinə cavab verən yeni dərslərlərin olması [4].

Məzmun standartları, təlim strategiyaları və qiymətləndirmə mexanizmlərinin əhatə olunmasına görə kompleks sənəd hesab edilən kimya fənni üzrə təhsil proqramında (kurikulumunda) yeni məzmunun nəticələr formasında verilməsi müəllimlərə fəaliyyətində sərbəst olmağa, müvafiq təlim strategiyaları seçməyə, yaxud öz imkan və şəraitlərinə uyğun yenilərini hazırlamağa imkan yaradır, onları müasir dərslərlərin və digər resursların hazırlanmasına istiqamətləndirir [5].

Kimya fənni üzrə təhsil proqramı (kurikulumu) şagirdlərin bir şəxsiyyət kimi formalaşmasına istiqamətləndiyindən onların inkişafını ardıcıl olaraq izləməyə imkan verən məzmun və strategiyaları əhatə edir. Müxtəlif səviyyələrdə müəyyənləşdirilmiş məzmun standartları şagirdlərin əldə edəcəkləri dəyərlərin göstəricisi rolunu oynayır. Kimya fənni üzrə ümumi təlim nəticələrinin reallaşdırılmasını təmin etmək üçün aşağıdakı məzmun xətləri müəyyən edilmişdir:

1. Maddə və maddi aləm. 2. Kimyəvi hadisələr. 3. Eksperiment və modelləşdirmə. 4. Kimya və həyat

Kimya fənni üzrə məzmun xətlərində əks olunan biliklərin əldə edilməsində şagirdə praktik imkan yaradan fəaliyyət xətləri aşağıdakılardır.

1. Maddələrin adlandırılması. 2. Təyin etmə. 3. Tərtib etmə. 4. Xarakterizə etmə. 5. İzahetmə. 6. Problemlərin həlli. 7. Kimyəvi təcrübələrin yerinə yetirilməsi. 8. Məsələ və çalışma həli, kimyəvi hesablamalar. 9. Ünsiyyətqurma və əlaqələndirmə. 10. Təqdimetmə. Fəaliyyət xətləri kurikulumun həyata keçirilməsi üçün məzmun standartlarının mənimsənilməsini təmin edir.

Kimya fənni üzrə təhsil proqramında (kurikulumunda) fənlərarası və fəndaxili inteqrasiyanın nəzərə alınması şagirdlərin həmin fənnə aid bilikləri ardıcıl, sistemli və bütöv şəkildə qavramalarına şərait yaradır.

Kimya dərslərinin müasir tələblər səviyyəsində keçirilməsi üçün kurikulumda məzmunun tələbi kimi nəzərdə tutulan planlaşdırma və qiymətləndirmənin də böyük rolu vardır. Müasir müəllim planlaşdırma növlərinin mahiyyətini dərinlən bilməli və bu işi yerinə yetirərkən müvafiq qayda və prinsiplərə əməl etməlidir. Gündəlik dərslərin planını hazırlayarkən müəllim onun məqsədlərini, standartlarını, növünü, təlim üsullarını, iş formalarını düzgün müəyyən etməli, fəndaxili və fənlərarası inteqrasiyanı nəzərə almalı, müvafiq resursları hazırlamalıdır. Kimya fənnində mövzuların dərinlən mənimsənilməsi, biliklərin müstəqil qazanılması, şüurlu surətdə dərk edilməsi, qazanın biliklərin yaradıcı tətbiq edilməsi üçün əyanilik prinsipinə uyğun olaraq nümayiş təcrübələrinin aparılması, laboratoriya və praktik işlərin icra edilməsi, internet materiallarından istifadə edilməsi vacib olan şərtlərdəndir.

Kimya fənninə aid biliklərin şagirdlər tərəfindən sistemli və dərinlən mənimsənilməsində müasir qiymətləndirmə sisteminin, xüsusilə də məktəbdaxili qiymətləndirmənin üsul və vasitələrindən düzgün istifadə edilməsi səmərəli nəticə verir. Beləki, ənənəvi qiymətləndirmədə şagirdlər bir çox hallarda qiymət almaq xatirinə, onların növbəsi çatanda dərslə hazırlaşsınlar, yaxud yaxşı oxuyan şagird hər hansı bir səbəbdənsə dərslə hazır olmayanda aldığı aşağı qiymətə görə ruhdan düşür və növbəti dərslə hazırlaşmır. Belə hallar mövzulara aid materialların mənimsənilməsində ardıcılıq pozur və şagird artıq növbəti bilikləri mənimsəyə bilmir. Sözsüz ki, kimyəvi elementin işarəsini, valentliyini bilməyən şagird onun formulunu düzəldə bilməz, maddələrin xassələrini bilmədikdə baş verən reaksiyaların nəticəsində nələrin alınacağını, onun getmə qanunauyğunluqlarını dərk edə bilməz. Eləcə də, kimyəvi rabitənin növlərini, oksidləşmə, reduksiya proseslərini, kation və anionların fəallıq sırasını və s. bilmədən, elektroliz hadisəsinin mahiyyətini başa düşmək olmaz.

Müasir qiymətləndirmə sisteminə aid olan formativ qiymətləndirmənin kurikulumun tələblərinə uyğun aparılması belə halların qarşısını alır, şagirdə imkan yaradır ki, yenidən dərslə hazırlaşsın, qiymətini düzəltsin, yüksək nailiyyət əldə etsin.

Bir halda ki, tədris və təlimlə bağlı müasir pedaqoji anlayışlar, yanaşmalar işlədilir, dərslərin növlərinə aid müəyyən fikirlər söyləmək və onları aşağıdakı kimi adlandırmaq olar.

1. Biliklərin müstəqil qazanılması dərsi.

2. Biliklərin əldə edilməsində irəliləyişlərin müəyyənləşdirilməsi dərsi.

3. Qazanılmış biliklərin yaradıcı tətbiq edilməsi dərsi.

4. Əldə olunmuş bilik, idrak fəallığı, bacarıq, səriştə, vərdişlərin səviyyəsinin müəyyənləşdirilməsi dərsi.

Deyilənlər tərəfimizdən verilən təkliflərdir. Sözsüz ki, əsas fikir bu sahənin əsil mütəxəssisləri olan pedaqoq və metodistlərimizdir. Müasir dərslər üçün müəllimin yuxarıda sadalanan fəaliyyətləri ilə yanaşı, onun aşağıda göstərilən funksiya, vəzifə və bacarıqlara malik olması da tədrisin yüksək səviyyədə aparılmasına, şagirdlərin kimyəvi bilikləri şüurlu şəkildə qavramalarına müsbət təsir göstərir [6,7].

Müasir müəlliminin funksiyaları

1. Qnostik(idraki) funksiya:

- Kimya fənninin məzmununa aid əsas məlumatları ayırmaq, problem xarakterli mövzuları müəyyənləşdirmək, ortaya çıxacaq çətinlikləri qabaqcadan görmək;

- Tədris materialının şagirdlər tərəfindən mənimsənilməsinin fərdi-psixoloji xüsusiyyətlərini nəzərə almaq;

- Şagirdlərin inkişaf prosesini həm koqnutiv, həm də ümumpsixoloji planda diaqnozlaşdırmaq.

2. Konstruktiv funksiya:

- Pedaqoji prosesin məqsəd və vəzifələrini formalaşdırmaq;

- Kimya dərslərində və dərslərdən kənar işlərdə pedaqoji fəaliyyət sistemini planlaşdırmaq;

- Planın reallaşdırılmasının məzmun, forma və üsullarının seçilməsi.

3. Kommunikativ funksiya:

- Kimya fənni üzrə tədris materialının şagirdlərin qavramaları üçün idrakın psixoloji qanunlarından istifadə edilməsi;

- Məzmun və xarakterini nəzərə almaqla verilən məlumatların şagirdlərin başa düşəcəyi şəkildə optimal təqdim edilməsi;

- Ünsiyyət yaradılması;

- İnformasiyaların hansı formada çatdırılmasının sistemləşdirilməsi, nizamlanması (təlimin texniki vasitələrinin, cədvəllərin və s.-nin istifadəsi);

- İnformasiyaya emosional dəyərli münasibətin formalaşdırılması;

- Dialoji münasibətlərin yaradılması;

- Ünsiyyət prosesinin stimullaşdırılması;

- Ünsiyyət üçün ifadəli (verbal və qeyri-verbal) vasitələrdən istifadə edilməsi.

4. Təşkilatçılıq funksiyası:

- Kimya dərslərində şagirdlərin işinin təşkili;

- Funksiyaların bir qisminin şagirdlərə həvalə edilməsi;

- Sınıfdə şagirdlər arasında funksiya və vəzifələrin bölüşdürülməsi;

- İşin gedişatı və nəticələrinin obyektiv qiymətləndirilməsi;

- Dərslərdə ciddi işçi intizamın təşkili;

- Dərslərdə işin yerinə yetirilməsinin kiçik summativ və yekun yoxlanılması.

5. Özünüreallaşdırma funksiyası:

- Özünün pedaqoji ustalığı təcrübəsini ümumiləşdirməsi, təhlili və dəqiqləşdirməsi;

- Digər müəllimlərin səmərəli metodiki üsullarından öz pedaqoji fəaliyyətində məqsədəuyğun istifadə etməsi;

Kimya müəlliminin vəzifələri

- Tədris müəssisələrinin cəmiyyətdə rolunu, müəllimin konkret fəaliyyət sahəsinə aid olan fənnin əsas problemlərini başa düşməsi;

- Təhsil sistemində, tədris prosesinin subyektlərinin (müəllimlərin, şagirdlərin və onların valideynlərinin) vəzifələrinə aid əsas qanunvericilik sənədlərini bilməsi;

- Kimyanın fənn kimi konseptual əsaslarını, ümumi bilik və dəyərlər sistemində, məktəb tədris planında yerini bilməsi;

- Pedaqoji fəaliyyətdə fərdi fərqləri, həmçinin yaş, sosial, psixoloji və mədəni fərqliliyi nəzərə alması;

- Şagirdlərin hazırlıq səviyyəsinə, onların, eləcə də cəmiyyətin tələblərinə uyğun tədris proqramının reallaşdırılması, seçilməsi və analitik dəyərləndirməsi üçün fənni dərinləndirilməsi.

Kimya müəllimi həmçinin aşağıdakıları bilməlidir:

- Təlim və tərbiyə proseslərinin, onların psixoloji əsaslarının mahiyyətini, pedaqoji tədqiqatların təşkilinin ümumi məsələlərini, tədqiqat üsullarını və onların imkanlarını, tədqiqatın nəticələrinin ümumiləşdirilməsi və tərtibi üsullarını;

- Müəllimin peşəkarlığının təkmilləşdirilməsi yolları və özünütəkmilləşdirmə üsullarını;

- Öz fənninin tədrisi metodikasını;

- Məktəb tədris planlarının, proqramlarının və dərslərin məzmunu və quruluşunu;

- Kimya üzrə məktəb kursunun özünə məxsus metodikalarını;

- Məktəb mimya kursunun əsas mövzularının öyrənilməsinə müxtəlif yanaşmaları;

- Müstəqil iş aparmaq vərdislərinin formalaşdırılmasını, şagirdlərin yaradıcılıq qabiliyyətlərinin və məntiqi təfəkkürünün inkişaf etdirilməsi üsullarını;

- Kimyanın elmi əsaslarını, elmin müvafiq sahəsinin tarixini və metodologiyasını;

- İnformasiyaların (məlumatların) kompüter vasitəsi ilə əldə edilməsi üsullarını.

Kimya müəllimi aşağıdakıları bacarmalıdır:

- Öz pedaqoji fəaliyyətini təhlil, təşkil etməyi və layihələşdirməyi;

- Tədris planına uyğun və onun strategiyası əsasında dərslərin planlaşdırılmasını;

- Hər hansı bir materialın təqdimatının ardıcılığını təmin etməyi və fənlərarası inteqrasiya yaratmağı;

- Proqramın müvafiq mövzularının və bölmələrinin öyrədilməsi zamanı şagirdlərin bilik səviyyələrinə uyğun müxtəlif formalı daha effektiv məşğələlərin hazırlanmasını;

- Təlimin texnologiləşdirilməsi üçün müvafiq resursların seçilməsi və istifadəsini;

- Tədris və tədris-metodiki ədəbiyyatları araşdırmağı və ondan dərslə hazırlaşan zaman istifadə etməyi;

- Tədris-metodiki materialların hazırlanmasında xidmət proqramlarından, tətbiqi proqram paketlərindən və qurğu vasitələrindən istifadə etməyi, kompüter tətbiq etməklə məşğələlərin keçirilməsi metodikasına yiyələnməyi;

- Tədrisin məqsədlərinə nail olmaq üçün əlverişli təlim mühiti yaratmağı;

- Dərslə motivasiya və əks-əlaqə yaratmağı.

Problemin aktuallığı. Müstəqillik dövründə Azərbaycan Respublikasında təhsil islahatı keçirilməklə ölkənin prinsiplərinə uyğun müasir tələblərə cavab verən yeni məzmunlu sistem fəaliyyət göstərir. Bu Fənn kurikulumu adı altında aparılır. Məqalədə bu özünü aydın göstərir.

Problemin elmi yeniliyi. Azərbaycan təhsil strategiyası baxımından məqalə əhəmiyyətlidir. Təhsil işçiləri öz fəaliyyətlərini bunun əsasında qurmaqla təhsildə əhəmiyyətli işlər yerinə yetirir.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Təhsil strategiyasının hədəflərinə uyğun olaraq azərbaycançılıq ideyalarına sadıq olan, müstəqil və yaradıcı düşünən gənclərin yetişməsinə xidmətdən ibarətdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Əhmədov A. Ümumi təhsil sistemində kurikulum islahatı: real nəticələrə doğru // Kurikulum, 2008, № 1
2. http://www.president.az/files/future_az.pdf
3. Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət strategiyası // Kurikulum, 2013, № 4

4. Novruzov Q., Abbasov Ə. “Yaddaş məktəbi”ndən “Düşüncə və təfəkkür məktəbi”nə // Kurikulum, 2014, № 1
5. Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəbləri üçün kimya fənni üzrə təhsil proqramları (kurikulumları) (VII-XI siniflər). Bakı, 2013.
6. Pedaqoji tədqiqatlar (elmi məqalələr məcmuəsi) Bakı: Nurlan, 2002.
7. Космодемьянская С.С., Гильмашина С.И. Методика обучения химии. Казань, 2011.

**A. Мамедова,
Г. Шадлинская**

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ В ОБУЧЕНИИ ХИМИИ

РЕЗЮМЕ

В статье представляются требования, предъявляемые к современному уроку и современному педагогу, а также информирование учащихся содержанием и сутью куррикулума по химии.

**A. Memmedova,
G. Shadlinskaya**

MODERN APPROACHES IN TEACHING CHEMISTRY

SUMMARY

The article presents the requirements for modern and contemporary lesson teacher, as well as informing the students the content and substance of the chemistry curriculum.

Redaksiyaya daxil olub: 22.01.2014